

Vernon van Dyke

Az egyén, az állam és az etnikai közösségek a politikai elméletben¹

kiegészítő 26

Hobbes és Locke kora óta a liberális politikai teoretikusok fő célként tűzték ki maguk elé, hogy feltárják az egyén és az állam közötti viszonyokat.² Az e viszonyokkal kapcsolatos problémák áthatják az akadémiai elméletírók munkásságát, és a róluk tett kijelentések a történelmi dokumentumok központi jelentőségű sajátosságait képezik. Azok az igazságok, amelyeket Thomas Jefferson magától értetődőnek tartott, az egyénre és az államra vonatkoznak: minden embernek elidegeníthetetlen jogai vannak, a kormányok pedig a kormányzottak jóváhagyásából nyerik jogos hatalmukat. A francia forradalmárok, noha a nemzet is foglalkoztatta őket, hasonlóképpen kikiáltották az emberi és polgári jogokat. A hagyomány a mai, emberi jogokkal foglalkozó nemzetközi nyilatkozatokban és szerződésekből folytatódik, mivel – bizonyos kivételektől eltekintve – a felsorolt jogok az egyén jogai az állammal szemben.

Amellett fogunk érvelni, hogy a liberális – individualista – felfogás túlságosan korlátozott. Nem elég kétszintű kapcsolatban gondolkodni, az egyénnel az egyik, az állammal pedig a másik oldalon; még akkor sem, ha a nemzetet is számításba vesszük. Figyelembe véve az emberiség és úgyszólván minden létező állam lakosságának heterogenitását, az etnikai közösségekre, illetve bizonyos másfajta csoportokra is gondolnunk kell, és azon különféle jog- és köteleesség-hordozó egységek közé kell számítanunk őket, amelyek kölcsönös kapcsolatait vizsgálni fogjuk. A kérdés az, hogy azok az etnikai

¹ Ennek a cikknek a megírását egy szemináriumon elhangzott viták ösztönözték, melyet 1975-76-ban vezettem a National Endowment for the Humanities rezidens ösztöndíjprogramjának keretében. Szeretnék köszönetet mondani a részt vevő kutató ösztöndíjasoknak, különösen pedig Malcolm Byrnesnek (Southern University), Craig R. Goodrumnak (University of Texas Law School), Rockne M. McCarthynak (Trinity Christian College) és Roger N. Pajarinak (Georgia Southern College). Ugyancsak hasznomra váltak kollégáim, nevezetesen Lane Davis és John Nelson javaslatai.

[A fordítás alapjául szolgáló mű: Vernon van Dyke: *The Individual, the State, and Ethnic Communities in Political Theory*. *World Politics*, Vol. 29/3. (1977), 343–369. – a szerk.]

² Habár nem bátorkodom Dante Germino-t ideológiailag osztályozni, idézném azon állítását, mely szerint „egy politikai filozófus elsődleges célja az, hogy felderítse az egyén viszonyát a társadalomhoz”. Lásd uő: *The Contemporary Relevance of the Classics of Political Philosophy*. In Fred I. Greenstein – Nelson W. Polsby (eds.): *Political Science: Scope and Theory*. Vol. 1. *Handbook of Political Science*. Addison-Wesley, Reading, Mass., 1975, 259.

közösségek, amelyek megfelelnek bizonyos kritériumoknak, morális jogokkal rendelkező elemeknek (jogi személyeknek) tekintendők-e, és hogy meg kell-e adni nekik a törvényes státust és jogokat.

Az érvelés első lépése, miután a kulcsfogalmakat meghatároztuk, az, hogy megmutassuk: az egyénre helyezett liberális hangsúly eleve kizár egy olyan elméletet, amely kielégítően foglalkozna az etnikai közösségek – melyek többségükben államon belüli kisebbségek – státusának és jogainak kérdésével. Második lépésként etnikai közösségekre és más csoportokra vonatkozó gyakorlatokat idézünk fel, mely gyakorlatok legalábbis kérdéseket vetnek fel a liberális individualista előírások alkalmas voltával kapcsolatban. Ezek azt sugallják, hogy a liberalizmus kiegészítésre szorul. A harmadik lépés a második kidolgozása, amikor is felidézük a nemzetek vagy népek önrendelkezésre való jogát mint olyan jogot, amely inkább csoportokat, mintsem egyéneket illet meg, és amelynek emiatt a liberalizmus nem biztosít világos megalapozást. Néhány esetben a csoportok által gyakorolt jogok talán visszavezethetők egyéni jogokra, és így beilleszthetők a liberális elmélet keretei közé, más esetekben azonban a jogok testületi tartoznak az egyes csoportokhoz. A negyedik lépés a harmadik egy implikációját bontja ki: azt, hogy a szokásos feltevés, mely szerint a kormányzottak jóváhagyása nem más, mint az egyének jóváhagyása, vitatható, és hogy az a jóváhagyás, amely számít, lehet, hogy csoportoktól származik. Utolsó lépésként azt a kérdést tesszük fel, hogy min változtat az, ha az etnikai közösségeket és egyéb csoportokat jog- és köteleesség-hordozó egységekként ismerjük el az egyének mellett.

A kulcsfogalmak jelentése

Etnikai közösségen túlnyomó részben közös származású személyek csoportját értem, akik úgy gondolnak magukra, mint akik együttesen rendelkeznek külön identitással, ami a fajon vagy a közös kulturális jellegzetességeken, általában a nyelven vagy a valláson alapszik; gondolhatnak magukra úgy, mint nemzetre, vagy sem – a nemzetfogalom mindazonáltal erősebben kötődik a politikai autonómiához vagy függetlenséghez.

Amikor azt kérdezem, hogy az etnikai közösségeket úgy kell-e tekintenünk, mint akik jogokkal rendelkeznek, akkor morális jogokra gondolok, vagyis morálisan indokolt követelésekre.³ Az, hogy egy követelés morálisan indokolt-e, feltételezem, hogy az egyéni megítélésre tartozik, noha természetesen sokaknak egyet kell érteniük benne, mielőtt a követelés érdemi társadalmi elismerése bekövetkezhetne. Valójában a politika egyik mindennapos vitapontja az, hogy van-e olyan indokolt morális követelés (morális jog), amelyet törvény által kellene megerősíteni, azaz törvényes joggá kellene tenni.

³ Vö. Morris Ginsberg: *On Justice in Society*. Cornell University Press, Ithaca, 1965, 74-75; S. I. Benn – R. S. Peters: *The Principles of Political Thought*. Free Press, New York, 1965, 107-116.

A fentiek feltételezik, hogy a jogok lehetnek morálisak, legálisak vagy mindkettő. További osztályozásuk kérdéseket vet fel, amelyek egy részét az alábbiakban tárgyalom. A jogok illethetnek egyéneket, illetve csoportokat mint egységeket. Nincs kimerítő listám a különféle csoportokról, amelyeket ebben a vonatkozásban tekintetbe kellene venni. Biztosan ide sorolom a következőket mint potenciális vagy aktuális jog- és kötelesség-hordozó elemeket: etnikai közösségek, nemzetek, valamint a politikai gyarmatok és a szuverén államok népességei. Ugyancsak ide számítanám a szakszervezeteket, habár jelenlegi érvelésemben nem szerepelnek. Kizárnám viszont a tőzsdei egyesüléseket, illetve a társadalmi és gazdasági osztályokat is mint olyanokat; ezeknek lehetnek csoportérdekeik, de csoportjogaik nem. Azt a kérdést, hogy mi a helyzet más csoportokkal, nem vizsgálom.

Az egyéni jogok emberi lényekként vagy valamely csoport tagjaiként illethetik meg az egyéneket. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata az első fajtából való jogokat sorol fel; ezek mindenkit megilletnek, „bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül”. Nem létezik azonban ehhez hasonló felsorolása a második típusúhoz tartozó jogoknak, amelyek az egyéneket mint valamely csoport tagjait illetik meg; ezek egy példája a szavazati jog, amely rendszerint csak állampolgároknak jár.

A valamely csoportot illető jogok lehetnek származtatottak vagy lényegiek. Egy csoportjog akkor származtatott, ha a jog egy vagy több eredeti birtokosa – például a csoport tagjai vagy talán az állam – ruházta rá a csoportra; lényegi pedig akkor, ha eredetileg a csoporté. Azt állítani, hogy valamely csoportjog származtatott, különösen, ha egyénektől származtatjuk, összeegyeztethető a liberális individualista elmélettel, mivel így a csoportjog valamely egyéni jogra vezethető vissza. Azt állítani azonban, hogy valamely csoportjog lényegi, szükségessé teszi az individualizmus bizonyos fokú módosítását.

Az a megállapítás, hogy a csoportoknak morális és törvényes jogaik vannak (vagyis hogy jog- és kötelesség-hordozó egységek), elkerülhetetlenül annak a régi kérdésnek a felelevenítésével fenyeget, hogy létezik-e olyasmi, mint valamiféle valós „Csoport-Személy”, amely emberi tulajdonságokkal bír, mint az elme vagy a szellem.⁴ Ezt a gondolatot elutasítom, de nem fogom tárgyalni

⁴ Vö. Otto Gierke: *Natural Law and the Theory of Society 1500 to 1800*. Trans. with an introduction by Ernest Barker. Cambridge University Press, Cambridge, 1934, I, LXIV, LXXXVII, 174, 175; Frederic William Maitland: *Collected Papers*. Cambridge University Press, Cambridge, 1911, III., 304–320; Morris R. Cohen: *Reason and Nature: An Essay on the Meaning of Scientific Method*. 2nd ed. III. Free Press, Glencoe, 1953, 388–397; Harold J. Laski: Morris Cohen's Approach to Legal Philosophy. *University of Chicago Law Review*, XV. (Spring 1948), 577–582; Leicester C. Webb: Corporate Personality and Political Pluralism. In Webb (ed.): *Legal Personality and Political Pluralism*. Melbourne University Press, Melbourne, 1958, 45–65; Dirk Jellema: Abraham Kuyper's Attack on Liberalism. *Review of Politics*, XIX. (October 1957), 482–485; Bernard Zylstra: *From Pluralism to Collectivism: The Development of Harold Laski's Political Thought*. Van Gorcum, Assen, 1968, 25, 38–39, 50–53.

a kérdést a kulcsfogalmak e rövid áttekintésében. Az én elgondolásomat egy olyan társulás eszméje sugallja, amelynek a jogai és kötelezettségei különböznek az őt alkotó személyekétől. Ami azt illeti, maga az állam sugallja ezt az elgondolást, hiszen az állam egyfajta társulás. Ugyanakkor az etnikai közösségek nem hasonlítanak a társulásokhoz, minthogy nem a törvény vagy az állam termékei. Az államtól függetlenül jönnek létre – ahogyan néha a nemzetek is –, felvetve a kérdést, hogy vajon lehetnek-e morális jogaik, illetve képesek lehetnek-e arra, hogy jogi státusuktól függetlenül morális követeléseket terjesszenek elő.

Az egyénre és az államra vonatkozó liberális elmélet

A liberális politikai teoretikusok között az egyénre és az államra való összpontosítás olyan feltűnő és kézenfekvő, hogy szinte már fölöslegesnek tűnik ezt alátámasztó bizonyítékot idézni. De a fókuszpont fontos, ahogyan az ezzel összefüggő tény is, hogy az individualizmusra helyezett hangsúly megfosztja a liberálisokat a megfelelő államelmélettől.

Mind a fókuszpont, mind pedig az azzal összefüggő tény világos azokban a művekben, amelyek a társadalmi szerződés eszméjét hangsúlyozzák. Hobbes és Locke, példának okáért, nyilvánvalóvá teszik, hogy az egyének (valójában férfiak) érdekeltek a szerződésben – férfiak, akik saját maguk és feltehetően a társult nők és gyermekek nevében cselekszenek, nem pedig etnikai vagy más csoportok képviselőiként. Hobbes szerint „[I]nstituált államról akkor beszélünk, ha egy emberi sokaságban mindenki mindenkivel megállapodás útján megegyezik”.⁵ Hobbes nem biztosított teret szövetségeknek vagy csoportoknak az egyén és a nemzetközösség közötti közbülső szinten. Ahogyan Sabine megfogalmazza: „[Hobbes számára] nem létezik köztes tér az emberiség mint különálló szervezetek homokrakása és az állam mint külső hatalom között”.⁶ Hasonlóképpen Locke is beszélt egy „eredeti megállapodásról, [melynek alapján] bizonyos számú ember egy közösséget vagy kormányzatot alkot, amelyben a többségnek joga van cselekedni és dönteni a többi fölött”.⁷ Később Rousseau is olyan emberekről beszélt, akik társadalmi megállapodás révén alapítják meg az államot; az egyén és az állam közötti közbülső szövetségeket pedig határozottan kizárta, úgy tartva hogy „ha [...] a közakaratnak kell őszintén kifejeződnie, akkor lényeges, hogy ne legyenek másodlagos csoportok az Államon belül [...]”. Minden állampolgárnak feladata lett volna, hogy „hangot adjon a saját véleményének, és csakis a saját véleményének”.⁸

⁵ Thomas Hobbes: *Leviatán* I. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999, 210.

⁶ George H. Sabine: *A History of Political Theory*. Holt, New York, 1950, 475.

⁷ Ernest Barker (ed.): *Social Contract: Essays by Locke, Hume and Rousseau*. Oxford University Press, New York, 1962, 56–57.

⁸ I. m. 194.

Egy ellentmondásos nézőpont legutóbbi fő fejtegetője, John Rawls szintén feltételezi, hogy a kezdeti helyzetben a felek, akik kidolgozzák az igazságosság elveit, olyan egyének, akik a maguk nevében beszélnek. Sőt, az általuk keresett igazságosság csakis egyének számára adott. Rawls törődést mutat a társadalmi osztályok iránt (vagyis a „legkevésbé előnyben levők” iránt), de nem veti fel a kérdést, hogy az etnikai közösségeket úgy kellene-e tekinteni, mint az igazságra igényt tartó entitásokat.⁹

Az egyénre helyezett hangsúly nem korlátozódik azokra, akik valamiféle társadalmi szerződést feltételeznek. Amikor a legnagyobb számú embert illető legnagyobb jóról beszélnek, az utilitaristák nyilvánvalóan az egyénekre gondolnak. Akik a közös jóra vagy a politikai kötelezettségek természetére összpontosítanak, az egyénekre gondolnak. Akik a kormányzottak jóváhagyásáról beszélnek, általában kézenfekvő feltevésnek tekintik, hogy a hozzájárulásnak az egyénektől kell származnia. Akik az egy ember – egy szavazat, egy szavazat – egy érték fogalmaival és a szavazattöbbség szabályával foglalkoznak, nyilván egyénekre gondolnak. Az egyenlőségre való hivatkozások pedig más kikötéssel szerepelnek, mint a legfőbb egyenlőségre való utalásokban.

Mínthogy az individualizmust emelik ki, a liberálisoknak nincs megfelelő államelméletük. Mint már fentebb utaltunk rá, Hobbes a szerződéskötő „emberi sokaságról”, Locke pedig „bizonyos számú emberről” beszélt. Egyikük sem próbálta meg jellemezni ezeket az embereket – például nem beszéltek arról, hogy vajon közös volt-e a nyelvük vagy a vallásuk. Nyilvánvalóan megfordult a fejükben a kérdés, hogy hogyan tettek szert néhányan morális jogra egy olyan szerződés megkötéséhez, amely a más véleményen lévőköt is kötelezné, hiszen mindketten kikötötték, hogy a szerződést egyhangúlag jóvá kellett hagyni – ám nem kérdeztek rá, hogy mennyire lehetett valószínű az egyhangú jóváhagyás elnyerése. Annak tisztázásával sem törődtek, hogy a nőkre és a gyermekekre hogyan vonatkozik a kötelezettség. Rousseau megoldása a problémára némiképp őszintébb volt. Ő kijelentette, hogy azok, akik nem adták beleegyezésüket, idegenekké váltak, és elmehettek; ha maradtak, az eleve hozzájárulást jelentett.¹⁰ Ugyanakkor Rousseau megoldása azt feltételezi, hogy azoknak, akik a szerződést megkötötték, valamiképpen joguk volt változásokat kényszeríteni a többiekre.

Az újabb liberális szerzők különbözőképpen kezelik a problémát. Ernest Barker azt mondja Locke álláspontjáról, hogy egy társadalmi szerződéshez két lépés szükséges: a kormányzatot létrehozó szerződést megelőzően van egy korábbi szerződés, amely a társadalmat hozza létre. „Már lennie kell valaminek egy szervezett közösség természetében”, mielőtt a szerződés létrejönne.¹¹ Ez a probléma találékony – ha nem épp hamis – megoldása, ugyanis végtelen regresszust feltételez. Rawls megoldása egyszerűbb: ő természetesnek veszi az államot, mint egyfajta történetet, és abból indul ki.

⁹ Van Dyke: Justice as Fairness: For Groups? *American Political Science Review*, Vol. 69. (June 1975), 607–614.

¹⁰ Barker: i. m. 272–273. (6. láb.)

¹¹ I. m. XII.

Néhányan az államot a nemzettel társítják. Ez a helyzet John Stuart Millel és Ernest Barkerrel (amikor a saját nevében beszél, és nem Locke-ot magyarázza). Ahogyan Barker megfogalmazza, mindkettőjüket a lehető legnagyobb számú egyén képességeinek maximális fejlődése érdekli, és ezért mindketten a demokratikus államot részesítik előnyben. Ilyenformán a demokrácia előfeltételei miatt aggódnak, és ez arra készíti őket, hogy ragaszkodjanak az állam határaihoz. Mill megállapítása, amely formailag leíró, de szándéka szerint előíró, a következőképpen hangzik: „A szabad intézmények léte majdhogynem lehetetlen egy olyan országban, amelyet különböző nemzetiségek alkotnak. Egy olyan nép körében, ahol nincs rokonszenv, különösen, ha különböző nyelveken olvasnak és beszélnek, nem lehetséges az egyesült közvélemény, ami a népképviselői kormányzat működéséhez szükséges. [...] Általában a szabad intézmények egyik szükséges feltétele az, hogy a kormányzatok határai nagyrészt megegyezzenek a nemzetiségekével.”¹²

Barker ugyancsak leíró és előíró egyszerre. „A legtöbb állam”, mondja, „az, amit »nemzetállam«-nak nevezünk.” A kijelentés a maga idejében (a könyv 1951-ben jelent meg) nagymértékben megkérdőjelezhető volt, ma pedig biztosan hamis. Az Egyesült Királyságról szólva Barker Angliával azonosította azt. „Az angol életmód általános struktúrájáról” beszélt, mondván, hogy „a nemzeti társadalom létének alapvető tényéből indulunk ki”.¹³

Az ok, ami miatt általában a nemzet egy állam alapja, igen egyszerű. Léteznie kell valamiféle általános társadalmi kohézióknak, ami afféle mátrixként szolgál, még mielőtt a törvényes szövetség pecsétjét eredményesen rá lehetne kényszeríteni egy népességre. Ha az állam pecsétjét egy olyan népességre nyomják rá, amelyet nem tart össze a közös hagyomány és felfogás mátrixa, ott valószínű, hogy repedések és hasadások keletkeznek, amint az Ausztria-Magyarország esetében történt.¹⁴

Barker elismeri, hogy „a modern állam nem mindig egységes nemzeti társadalom. Tartalmazhat nemzeti kisebbségeket [...]”.¹⁵ Ahelyett azonban, hogy elméletét e tényhez igazítaná, járulékos kiegészítésként kezeli azt, és – mint rendellenességet – elveti.

Noha Barker úgy gondolja, hogy az államnak nemzeti társadalmon kellene alapulnia, nem ismeri el a nemzet morális jogát az államisághoz, ahogyan Locke nyilvánvaló feltevését sem fogadta el, mely szerint „valamilyen számú embernek” a természeti állapotban morális joga lett volna kormányzati szerződést kötni anélkül, hogy korábban társadalmi szerződést kötöttek volna. Valójában Barker visszautasítja, hogy morális jogokat (vagy ahogyan ő nevezi: „kvázi-jogokat”)¹⁶ tulajdonítsunk bármilyen fajta csoportnak. Az egyének

¹² John Stuart Mill: *Considerations on Representative Government*. Bobbs-Merrill, Indianapolis, 1958, 230, 233.

¹³ Ernest Barker: *Principles of Social & Political Theory*. Clarendon Press, Oxford, 1951, 3, 42.

¹⁴ I. m. 55.

¹⁵ I. m. 56.

¹⁶ I. m. 139.

együttese csoportokat formálhatnak – mint a szakszervezetek – és tevékenységeket folytathatnak; eme együttesek pedig úgy tekinthetők, mint testületek vagy „egészek”. De nem tekinthetők személyeknek, és nem ismerhetők el morális igények vagy „kvázi-jogok” alanyainak. A morális jogok csak egyéneket illetnek meg. Ha az államot morális személynek tekintenénk, az etatizmushoz és „a totális és mindent elnyelő állam filozófiájához vezethetne, amely békét akar – és amely tagjainak sírboltja”.¹⁷ Ha pedig az államon kívül más csoportokat tekintenénk morális személyeknek, az az állam autoritását fenyegetné. Barker szerint az államnak és az államtól különböző csoportoknak csak jogi személyeknek kell lenniük. Hogy „bizonyos számú ember” vagy egy nemzet hogyan tesz szert morális jogra ahhoz, hogy államot hozzon létre, olyan kérdés, amely kielégítő válasz nélkül marad. A dolog lényegének pedig van egy implikációja: azok, akik nem látnak morális alapot az állam létrehozására, nem valószínű, hogy látnak majd morális alapot az etnikai közösségek követeléseire.

Szeretnénk tudni, mi lett volna Barker válasza, ha gondolt volna arra a kérdésre, hogy a nemzetközi politikában egy államnak lehet-e elvileg morális követelése egy másik állammal szemben, vagy hogy egy gyarmat népének lehet-e kollektív morális követelése birodalmi feljebbvalójával szemben. Ami azt illeti, szeretnénk tudni, mi lett volna a válasza, ha gondolt volna arra, hogy egy állam polgárai – akik az ő szemében testületi egységet alkotnak kollektív törvényes jogokkal és kötelezettségekkel, amíg az állam fennáll – vajon olyan testületi egységet is alkotnak-e, amely kollektív morális joggal bír az állam újraalapításához, ha az valamiképpen felbomlana. Ahhoz, hogy következetes legyen, mindeme kérdésekre nem kellett volna mondania – hacsak a harmadik esetben nem döntött volna úgy, hogy egy korábbi társadalmi szerződést sugalljon. Megengedi, hogy az egyének morális jogokkal rendelkezzenek, de nem kínál alapot a kijelentésnek, mely szerint néhány egyénnek morális jogában áll változásokat kényszeríteni másokra, vagy szabadságukat korlátozni.

Történelmi precedensek és kortárs gyakorlatok

Léteznek olyan történelmi precedensek és kortárs gyakorlatok, amelyek ellenkeznek a liberális individualista állásponttal, és amelyek a csoportok mind törvényes, mind pedig morális jogainak a biztosítását tükrözik. Néhány esetben világosnak tűnik, hogy a csoportjogok nem vezethetők vissza az egyéni jogokra. Más esetekben a kérdés annak a – Kuhn-i értelemben vett – paradigmának a jegyében válaszolható meg, amelynek a talaján a válaszoló áll. Akik az individualista paradigmához ragaszkodnak, találhatnak érveket arra, hogy állítólag mire is redukálható valamely csoport-jog; akik pedig mint nem megfelelőt utasítják el az individualista paradigmát, állíthatják azt (ahogyan én is teszem), hogy kívánatosabb volna egy összetettebb paradigmát elfogadni, amely megengedné, hogy az egyéni és a csoportos jogok, a törvényesek és a morálisak egyaránt, egymás mellett létezzenek.

¹⁷ I. m. 71.

A kimagasló történelmi precedens természetesen magának az államnak a megalapítása. Mint már fentebb utaltunk rá, az elképzelés, mely szerint valamiképpen minden egyén jóváhagyja az állam hatáskörét, nyilvánvaló fikció. Tarthatóbb az az álláspont (habár egyik sem teljesen kielégítő), hogy az emberi szükségletek különféle szinteken vannak jelen (például az egyén és a közösség szintjén), és hogy a szükségletek léte magában foglalja a jogot, hogy kielégítsék őket. Lényegében ugyanez az elv mondható ki a haszon jegyében: az egységek java többféle szinten kereshető, és létezik a haszon előmozdítására való jog.¹⁸ Ez az elv indokolja a közösségek individuális jogait, beleértve azokat a közösségeket (vagy a közösségek közösségeit) is, amelyek államokat alkotnak. A jogok egyetlen szinten sem abszolút jellegűek. A jogok és gyakorlásuk más jogok által korlátozottak mindegyik szinten és a szintek között. A releváns jogok megállapításával elért határok között a közösség szükségleteinek kielégítése – avagy a közösség javának előmozdítása – indokolja az egyének viselkedését illető megszorításokat, akár hozzájárulnak ehhez, akár nem.

A precedenseket különleges körülmények között hozták kapcsolatba az amerikai és a francia forradalommal. Ugyanabban a Nyilatkozatban, amelyben Jefferson és társai kihirdették minden ember elidegeníthetetlen jogait, egy nép azon jogát is kinyilvánították, „hogy feloldja azokat a kötelekeket, amelyek egy másik néphez fűzték, és elfoglalja [...] a Természet Törvényei és a Természet Istene által részére kijelölt különálló és egyenrangú helyet”. A szóhasználat választást enged meg a paradigmák között. Jefferson az „egy nép” és az „őket” szavakat használta [„to which the laws (...) entitle them”]. Akikre az „őket” kifejezés van hatással, mondhatják azt, hogy a természeti törvények és a természet Istene egyenként ruházta ezt a jogot az egyénekre, akik aztán képviselők által gyakorolják azt. Akikre pedig inkább az „egy nép” kifejezés hat, mondhatják, hogy ez a jog eredetileg a közösségre mint testületi egységre lett ráruházva, és hogy az egyének joga pusztán abban áll, hogy részt vegyenek a testület döntéseiben.

A francia forradalmárok világosabban fogalmaztak. Ők kikiáltották az ember jogait, ám kimondták azt is, hogy „[m]inden szuverenitás elve természeténél fogva a nemzetben lakozik”. Ez az állítás feltehetőleg azt jelenti, hogy a nemzetnek kollektív jogában áll egységként cselekedni, a „természeténél fogva” pedig azt sugallja, hogy ez a jog lényegi, nem egyének által ráruházott, és nem redukálható.

Másutt már leírtam a csoportok törvényes jogait illető kortárs gyakorlatokat.¹⁹ Az etnikai közösségeket néha úgy kezelik, mint országokon belüli politikai egységeket, mind területi elhatárolás, mind pedig külön választói névjegyzékek használata révén. Így a közösségek és az egységek képviseletet kapnak a kormányzat különféle ágazataiban. A különböző közösségek néha

¹⁸ Vö. a Plamenatz által kínált jogmeghatározással: „A jog olyan erő, amellyel egy teremtménynek rendelkeznie kellene, vagy azért, mert annak általa történő gyakorlása önmagában jó, vagy azért, mert olyasminek eszköze, ami jó, és aminek a gyakorlásában minden értelmes lénynek oltalmaznia kellene őt.” J. P. Plamenatz: *Consent, Freedom, and Political Obligation*. Oxford University Press, London, 1938, 82.

¹⁹ Van Dyke: Human Rights and the Rights of Groups. *American Journal of Political Science*, XVIII. (November 1974), 725–741.

más-más törvények alapján élnek – például a családjog területén. Csöppet sem ritka, hogy etnikai közösségek adótámogatás által saját iskolarendszert működtessenek. Az etnikai közösségeket sok országban megkülönböztetetten kezelik a tulajdon- és a tartózkodási jogokat illetően; s ez nem csak az ott születettek területi védelmének kérdése, hanem egyszersmind olyan speciális intézkedések is, amelyek arra szolgálnak, hogy a közösségek számára lehetővé tegyék megkülönböztető identitásuk megőrzését. A kevésbé fejlett vagy olyan csoportok esetében pedig, amelyek diszkriminációt szenvedtek el, ma már nem ritka, hogy jogot nyernek olyan speciális intézkedések (affirmatív cselekvés) elvárására, amelyek egyenlőségüket hivatottak előmozdítani például a gazdaság és az oktatás területén.

Az ezeket a gyakorlatokat illető különféle kérdések közül kettő kerül itt megfontolásra. Az első a visszavezethetőségre vonatkozik: vajon a közösségek egységként rendelkeznek-e jogokkal, illetve visszavezethetők-e a közösségek jogai az egyének mint tagok jogaira? A második kérdés az, hogy a törvényes jogokat úgy kell-e tekinteni, mint amelyek morális követeléseket tükröznek. Amellett fogok érvelni, hogy a közösségek mint egységek bírnak a jogaikkal, hogy néhány esetben a jogok nem redukálhatók, és hogy elvileg tükrözhetnek morális követeléseket.

Az első kérdést illetően a legvilágosabb példák némelyike a brit gyarmati szokásokból származik. A gyarmatokon a törvényhozó testületek felállításakor a britek rendszeresen szembekerültek az egyenlőtlen etnikai közösségek problémájával – egy viszonylag kicsi, de gazdaságilag és politikailag erős európai (nagyreszt brit) közösség, egy vagy több „bennszülött” közösség és esetleg egy nem európai bevándorló közösség (például Kelet-Afrikában egy ázsiai közösség) problémájával. A kulturális különbségek gyakran élesek. Ilyen körülmények között a britek kifejezetten a közösségek jegyében gondolkodtak, és talán az „érdekek” jegyében is. Tanganyikán például három közösségben gondolkodtak: európai, ázsiai és afrikai – amelyek 1948-ban 11 000, 57 000, illetve 7 millió főt számláltak. Egy brit bizottságnak, melyet a második világháború végén azzal bíztak meg, hogy javasoljon egy népképviselési rendszert, nyilván eszébe sem jutott feltételezni, hogy a lakosokat egyénileg kellene képviselni. Ehelyett „a közösségek követeléseinek” és azok viszonylagos fontosságának jegyében gondolkodtak. Továbbá, minthogy képtelenek voltak felbecsülni a követelések viszonylagos fontosságát, nem láttak „logikus alternatívát az egyenlő képviselésre”.²⁰ Ez az, amit más brit szóvivők „paritásnak” neveztek, vagyis hogy minden egyes közösség egynek számítana. Ezáltal a közösségek „társas viszonya” jönne létre egy „sokfajú” társadalomban.²¹ E szavak magukban foglalták, hogy

²⁰ Great Britain. Parliamentary Papers. Inter-territorial Organisation in East Africa. *Colonial*, No. 191. (December 1945), 8.

²¹ Vö. *Tanganyika. Report of the Committee on Constitutional Development 1951*. Government Printer, Dar es Salaam, 1951, 2, 18-19; Cranford Pratt: *Multi-Racialism and Local Government in Tanganyika*. *Race*, 11. (November 1960), 35-36; Yash Tandon: A Political Survey. In Draham P. Ghai (ed.): *Portrait of a Minority: Asians in East Africa*. Oxford University Press, Nairobi, 1965, 79.

a közösségek megőriznék különálló identitásukat, mivel eltérő egységekként kezelnék őket. Az egyéneknek joguk lenne ahhoz, hogy segítsék megválasztani annak a közösségnek a képviselőit, amelyhez tartoznak. A britek nemcsak Tanganyikán, de más gyarmatokon is így jártak el.²²

Világos, hogy a britek törvényes jogokat ruháztak a közösségekre mint egységekre. Azt már azonban nehéz megérteni, hogy a közösségi jogok hogyan vezethetők vissza egyéni jogokra. A legjobb redukcionista érv feltehetőleg az volna, hogy mindegyik választónak vagy mindegyik felnőtt lakosnak joga van elvárni, hogy az ő faji csoportja a jelzett módon legyen képviselve. Habár az individualisták számára kínos lenne ez az érvelés, ha individualizmusuk tartalmazná az egalitarizmusnak akár csak az elemi változatát is, hiszen az illető elrendezés szerint minden egyes európaiat körülbelül 4 ázsiaival, illetve 636 afrikaival tett egyenértékűvé. Sokkal kényelmesebb és ésszerűbb úgy tartani, hogy a britek úgy tekintettek a képviselet kérdésére, ahogyan a nemzetközi politikában szokás. Az államok között, nagyságukra való tekintet nélkül, a képviselet kérdését a paritás szabálya oldja meg: egy állam – egy szavazat. A britek egyszerűen úgy kezelték Tanganyika közösségeit, mint az államokat.

A brit gyarmatokon folytatott gyakorlatokhoz hasonlóakat ma is folytatnak számos országban. A Fidzsi-szigetek szolgáltattak erre példát – ami talán nem meglepő, hiszen nemrég még brit gyarmat volt. A szigetek népessége fajilag megosztott. Körülbelül 50 százalékuk indiai, 42 százalékuk fidzsi, 8 százalékuk pedig európai és egyéb. A szavazók faji választói névjegyzékekre iratkoznak fel, és mindegyik faji csoport rendelkezik a mandátumok egy hányadával a központi törvényhozás két házában. A Képviselőház 52 tagból áll, indiaiakból, fidzsiakból, európaiakból és másokból, akiknek 22, 22, illetőleg 8 mandátumhoz van joguk. Nincs rendelkezés arra, hogy a kvótákat megváltoztassák aszerint, ahogyan a népesség megoszlása változik. Egy redukcionista megint csak érvelhetne a mellett, hogy ez a berendezkedés minden választónak vagy felnőttnek jogot ad arra, hogy elvárja: csoportja a jelzett módon jut képviselethez, és hogy az egalitarizmus kívánalmaitól való eltérés itt nem olyan nagy, mint Tanganyikán. Ráadásul a harmadik faji névjegyzék (európai és egyéb) nem szigorúan közösségi névsor, noha a domináns elemet a britek képezik. Ugyanakkor a nemzetközi hasonlat módosítása hihetően jut érvényre: a Fidzsi-szigetek alkotmánya (amit Nagy-Britannia adományozott) elfogadja három közösség létét, és mint olyanoknak biztosít számukra képviseletet. Az egyének joga van részt venni azok megválasztásában, akik nem az egyéneket, hanem a közösséget képviselik. Fidzsin a föld öt hatoda több mint 6600 fidzsi földbirtokos egység tulajdonában van, és egy őslakos földkezelő bizottság (Native Land Trust Board) adminisztrálja. Az alkotmány tartalmazza ennek a berendezkedésnek a különleges védelmét is, ami biztosítja, hogy bármilyen vonatkozó törvényjavaslatot jóvá kell hagynia legalább hat szenátornak abból a nyolcból, akiket a [Fidzsi] Nagyfőnökök Tanácsának javaslata alapján neveztek ki.²³ A

²² Vö. Van Dyke: One Man One Vote and Majority Rule as Human Rights. *Revue des Droits de l'Homme*, VI., Nos. 3-4. (1973), 456-458.

²³ Great Britain. Fiji Independence Order 1970. The Constitution of Fiji, Art. 45, 68.

berendezkedés nyilván közösségi, hiszen földhöz való jogokat ad a közösségnek mint olyanak kollektív, testületi alapon. Az a törekvés, hogy ezeket a közösségi jogokat egyéni jogokra vezessék vissza, pusztán erőlködés egy nem megfelelő paradigma megőrzésére.

Belgiumban a nyelvi közösségeknek vannak jogaik. Maga az alkotmány mondja ki, hogy „Belgium három kulturális közösséget foglal magában [...] Mindegyik közösség hatalommal bír, amellyel az Alkotmány vagy az annak alapján elrendelésre kerülő törvénykezés ruházta fel.” Nyilvánvaló, hogy itt minden egyes közösséget egységként kezelnek – potenciálisan jog- és kötelesség-hordozó egységként. A kulturális közösségeket nyelvük alapján azonosítják. Mindegyiknek megvan a maga régiója, egy negyedik pedig (Brüsszel, a főváros) kétnyelvű. Minden régió belül érvényesülnek nyelvi rendszabályok. Az oktatás nyelvének például az iskolákban a régió nyelvének kell lennie ahhoz, hogy adótámogatásban részesüljenek, illetve hogy diplomáikat elismerjék. A belgák a hivatalos kiadványokban kimondottan „a kulturális közösségek területi integritásának”²⁴ biztosításáról beszélnek. Az alkotmány szerint: „A négy régió határait csak parlamenti törvénnyel lehet módosítani vagy helyesbíteni, amit többségi szavazattal fogadtak el mindkét Ház mindegyik nyelvi csoportjában, feltéve, ha mindegyik csoport tagjainak többsége jelen van, és a támogató szavazatok összessége a két nyelvi csoporton belül eléri a megszámlált szavazatok kétharmadát.”

Francia és Holland Kulturális Bizottságokat hoztak létre, amelyek a parlament francia, illetőleg holland nyelvű tagjaiból állnak, és amelyekre korlátozott törvényhozói hatalmat ruháztak. Az alkotmány kikötötte, hogy „a miniszterelnök lehetséges kivételével a kabinet egyenlő számú francia és holland nyelvű miniszterből áll”. Világos, hogy ezek a rendelkezések a közösségekre mint egészekre ruházzák át a jogokat. Az elszánt individualisták persze érvelhetnek amellett, hogy a közösségi jogok egyéni jogokra vezethetők vissza, és hogy a morális követelés inkább az egyéneké, mint a csoportoké. Érvük az, hogy az egyéneknek jogukban áll elvárni, hogy megőrizték nyelvi közösségük területi integritását, hogy régiójukban az ő nyelvüket használják, és hogy nyelvi közösségük tagjai részesedjenek a kormányzati tisztségekből. Ezzel ellentétben azok, akik egy csoportjogokat tartalmazó paradigmát fogadnak el, azt mondhatják, hogy amikor maguk a belgák hivatalosan a közösségek jogairól beszélnek, alaptalan azt állítani, hogy ezt nem gondolhatják így, és hogy a jogok valójában az egyéneket illetik meg. Ráadásul azok a követelések, hogy a közösség nyelvét használják, és hogy a nyelvi közösségek képviselve legyenek a kabinetben, nem utalnak individualizmusra.

A közösségi jogokat még az Egyesült Államokban is elismerik. Persze az individualizmus a domináns, de vannak alóla kivételek – benne meg következetlenségek –; a csoportokra és azok jogaira való hivatkozások pedig szaporodnak. A legvilágosabb eset az indián törzseké – „alárendelt és másoktól függő

24 Robert Senelle: *The Revision of the Constitution, 1967–1971. Memo From Belgium*, Nos. 144–145–146., January–February–March 1972 (Ministry of Foreign Affairs, External Trade and Cooperation in Development), 130.

nemzetek” –, amelyek a szuverenitás azon hatalmával bírnak, amit a Kongresszus nem vett el tőlük.²⁵ Az indiánokra vonatkozó törvényhozás különböző és ellentmondásos elveket tükröz, de ezek közül néhány elismeri, hogy a törzsek a szuverén államokhoz hasonlóan annyiban, hogy nem redukálható jog- és kötelesség-hordozó egységek.

Az Egyesült Államokban a bíróságok mindinkább hivatkoznak a csoportokra. 1938-ban a Legfelsőbb Bíróság annak lehetőségéről beszélt, hogy „a különálló és elszigetelt kisebbségekkel szembeni előítélet” különösen aprólékos bírósági vizsgálatot kívánna meg.²⁶ Ezt követően a Bíróság megjegyezte, hogy „egy egyén gazdasági jogai függhetnek annak hatékonyságától, ahogyan a jogokat abban a csoportban érvényesítik, amelyhez tartozik, még ha az formálisan nem is testület”.²⁷ Az iskolai integrációt érintő egyik, mérföldkőnek számító esetben egy szövetségi kerületi bíróság idézett egy megállapítást, mely szerint: „[A] szegregáció csoportjelenség. Habár a diszkrimináció hatásait a csoport minden egyes tagja érzi, bármely megkülönböztető gyakorlat a csoport mint egység ellen irányul, és csak annyiban az egyének ellen, amennyiben a csoporttal való kapcsolatuk a csoport elleni szankciót vonja maga után.”²⁸ Az 1960-as években kezdtek megjelenni az „azonosítható kisebbség” és a „felismerhető csoport” kifejezések olyan esetekben, amelyek a deszegregációt,²⁹ a lakásügyi törvényhozást,³⁰ az esküdtválasztást³¹ és a választási kerületek faji alapon történő önkényes megváltoztatását érintették. Az utóbbit illetően egy bíróság rámutatott, hogy „a választási kerületek önkényes megváltoztatása [...] nincs közvetlenül vagy szükségszerűen hatással az egyéni választójogra. A polgárok csoportjaira irányul, és arra szolgál, hogy csökkentse annak valószínűségét, hogy az ő jelöltjük lesz megválasztva”. „Nincs olyan elv”, állítja a bíróság, „amely megkívná, hogy egy kisebbségi faji vagy etnikai csoport bármilyen különösebb szavazóerővel rendelkezzen [Chicago Város] tanácstestületében. Az elv az, hogy az ilyen erő tilos szándékosan minimalizálni a szavazók faji hovatartozása vagy etnikai származása miatt”.³² Korábban a Legfelsőbb Bíróság

²⁵ Native American Church v. Navajo Tribal Council. 272 F. 2d 131 (10th Cir. 1959). U.S. Department of the Interior, Office of the Solicitor. Felix S. Cohen: *Handbook of Federal Indian Law*. Washington, 1942, 122–123, 278.

²⁶ Unites States v. Carolene Products Co. 304 U. S. 144 (1938), at 153., fn. 4.

²⁷ Beauharnais v. Illinois. 343 U. S. 250 (1951), at 262.

²⁸ United States v. Jefferson County Board of Education. 372 F. 2d 836 (1966), at 866, quoting Note. *University of Chicago Law Review*, XX. (1953), 577.

²⁹ Cisneros v. Corpus Christi Independent School Dist. 324 F. Supp. 599 (1970), at 606, 627; United States v. State of Texas. 324 F. Supp. 24 (1971) at 24.

³⁰ Hunter v. Erickson. 393 U. S. 385 (1969), at 393.

³¹ Hernandez v. Texas. 347 U. S. 475 (1954), at 478. United States v. Hunt. 265 F. Supp. 178 (1967), at 188.

³² Cousins v. City Council of City of Chicago. 466 F. 2d 830 (1972), at 843, 851. Cf. Sims v. Baggett, 274 F. Supp. 103 (1965); Howard v. Adams County Board of Supervisors. 453 F 2d 455 (1972), at 457; Graves v. Barnes. 343 F. Supp. 704 (1972), at 728, 730; Klahr v. Williams. 339 F. Supp. 922 (1972), at 927; White v. Regester. 412 U.S. 755 (1972), at 765; Beer v. United States. 374 F. Supp. 363 (1974), at 393.

kimondta, hogy „a Tizennegyedik Módosítás Egyenlő Védelem Cikkelye [...] megóvja a választójogokat és a politikai csoportokat [...], valamint a gazdasági egységeket, a faji közösségeket és más entitásokat.”³³ Az arányos foglalkoztatást illető számos esetben az a szokásos gyakorlat, hogy megkövetelik: a kisebbségi csoportok (esetleg a nőket is beleértve) nagyjából számarányuknak megfelelően legyenek képviselve bizonyos fajta városi vagy állami állásokban.³⁴

Ezek a változatos, csoportjogokra történő bírósági hivatkozások természetesen hatástalanok. Lehetséges a prokrusztészi kitérés mellett, hogy e bizonyítékok megfelelnek a liberális individualista elméletnek. De egyre növekvő figyelemben részesül ennek az elméletnek az összeférhetlensége a törvény általi egyenlő védelemmel. Ezért Owen M. Fiss azt szorgalmazza, hogy az egyenlő védelem cikkely értelmezését illetően el kellene vetni „az anti-diszkrimináció elvét” (amely az egyénre összpontosít), helyette pedig „a csoporthátrány elvét” kellene elfogadni. „Azokkal a törvényekkel vagy gyakorlatokkal lesz gond”, mondja, „amelyek különösen ártanak egy hátrányos helyzetű csoportnak”.³⁵ Az egyenlő védelem individualista értelmezése kétes alapot biztosít az affirmatív cselekvés számára – például amikor a haszon olyan személyeknek jut, akik maguk nem szenvedtek el diszkriminációt.

A csoportok és közösségek jogait nemcsak belföldi, de nemzetközi szinten is elismerik. A Ciprusra vonatkozó nemzetközi intézkedések mutatják a nem redukálható közösségi jogok érvényesítésének legtisztább ábrázolását. Ciprus 1960-as alkotmánya, amely Nagy-Britannia, Görögország és Törökország megegyezését tükrözi, „a görög közösség” és „a török közösség” meghatározásával kezdődik; számos rendelkezés tárgyalja e két közösséget mint jogi testületeket. Az Európa Tanács Tanácskozó Testületének egy Ciprusra vonatkozó határozata kefejezetten a szigeten létező kétfajta jog – „minden lakos emberi jogai” és „a közösségekhez tartozó más jogok”³⁶ – megvédésére irányul. Más nemzetközi szintű intézkedések, bár nyilvánvalóan csoportjogokra vonatkoznak, nem ennyire világosak az egyéni jogokra való visszavezethetőséget illetően. Az ENSZ Emberi Jogi Bizottságának a diszkrimináció megelőzésével és a kisebbségek védelmével foglalkozó Albizottságának egy határozata például olyan kisebbségekről beszél, amelyek külön bánásmódot igényelnek ahhoz, hogy megőrizzék azon alapvető jellegzetességeiket, amelyek megkülönböztetik őket a többségi lakosságtól; azt mondja, hogy „az ilyen csoportokkal és az ilyen csoportokhoz tartozó egyénnel szembeni megkülönböztetett bánásmód megalapozott [...]”.³⁷ Az ENSZ nemzetközi egyezménye a faji megkülönböztetés minden formájának megszüntetéséről továbbá kimondja, hogy a pártoknak, „amikor a

³³ Williams v. Rhodes. 393 U.S. 23 (1968), at 39. Kiemelés tőlem.

³⁴ Lásd pl. Officers for Justice v. Civil S. Com'n, C. & C. San Francisco. 371 F. Supp. 1328 (1973), at 1332.

³⁵ Fiss: Groups and the Equal Protection Clause. *Philosophy & Public Affairs*, V. (Winter 1976), 157.

³⁶ Council of Europe, Consultative Assembly, Sixteenth Ordinary Session, Resolution 290 (1965).

³⁷ E/CN. 4./Sub. 2./40./Rev.1. (June 1949), 2. Vö. E/CN. 4./641. (25 October 1951).

körülmények megkövetelik, speciális [...] intézkedéseket [...] kell foganatosítaniuk annak érdekében, hogy megfelelő fejlődést és védelmet biztosítsanak bizonyos faji csoportok vagy a hozzájuk tartozó egyének számára, azért, hogy biztosítsák számukra az emberi jogok teljes körű és egyenlő élvezését [...].”

A második kérdés az, hogy a törvény által biztosított jogokat vajon olyanoknak kell-e tekintenünk, amelyek morális követeléseket tükröznek. Barker fennebb említett negatív válasza bizonyosan nem meggyőző. Feltevését, mely szerint az állam tekintélyét védeni kell a nem állami csoportok követeléseivel szemben, a kisebbségekkel foglalkozók vagy osztják, vagy nem. S még ő sem állította, hogy az etatizmus szükségszerűen megköveteli az állam erkölcsi személyként történő elfogadását. Persze majdnem mindenféle politikai berendezkedésből – a csoportjogok elismerését is beleértve – származhat rossz. Például tanganyikai paritásos berendezkedés nem mond túl sokat a morális érzékenységről. De nincs nyilvánvaló ok arra, hogy elveszük azt a szemléletet, mely szerint a csoportoknak mint egységeknek lehetnek morális jogaik. Ellenkezőleg, a csoportok jogainak és törvényes státusának biztosítása – mint Belgiumban, Cipruson, a Fidzsi-szigeteken és az Egyesült Államokban – nagyon is lehet valamely morális követelésre adott válasz. Miért zárnánk ki annak lehetőségét, hogy az állam tekintélyét ne csak az egyének morális jogai („elidegeníthetetlen” vagy emberi jogok) korlátozzák, de a csoportok morális jogai is?

Az önrendelkezés mint a politikailag függő népek morális joga

Mint azt fennebb említettük, Mill és Barker az állam és a nemzet azonos kiterjedésűvé tételének kívánatosságáról beszélnek. Ez a szemlélet lényeges az önrendelkezés fogalmára nézve, amely a francia forradalom óta sokat fejlődött, bár inkább politikai, mintsem intellektuális téren; az önrendelkezésről pedig gyakran mint *jogról* beszélnek. „Minden népnek”, mondta Woodrow Wilson, „joga van megválasztani a szuverenitást, amely alatt élni fog”.³⁸ Az ENSZ Alapokmánya az önrendelkezés *elvéről* beszél, a két emberi jogi egyezmény pedig annak *jogáról*. Az önrendelkezés jogát Wilson néha a népeknek, néha pedig a nemzeteknek tulajdonította. A két világháború között a *nemzeti* önrendelkezés volt az általános hivatkozási alap, ám az ENSZ Alapokmánya és a két ember jogi egyezmény visszatér a *népek* terminushoz. „Minden népnek”, mondják az egyezmények, „joga van az önrendelkezéshez”. De hogy kik is alkotják a népet, az homályban marad.

Mint a közösségek törvényes jogai, a népek vagy nemzetek önrendelkezési joga felveti a kérdést, hogy megfelelő-e az egyén és az állam liberális megközelítése. Természetesen lehet érvelni amellett, hogy egy nemzet vagy nép joga

³⁸ Michla Pomerance: The United States and Self-Determination: Perspectives on the Wilsonian Conception. *American Journal of International Law*, Vol. 70. (January 1976), 2.

visszavezethető valamilyen egyéni jogra – vagyis az, amit valójában elismernek, nem más, mint az egyének joga, hogy megválasszák, milyen szuverenitás alatt fognak élni, más szóval az a jog, hogy – ha úgy döntenek – a hozzájuk hasonlókkal együtt valamilyen kormányzat alatt éljenek. Az efféle érvek mindazonáltal nem meggyőzőek. Wilson nem azt jelentette ki, hogy minden *személynek*, hanem hogy minden *népnek* joga van megválasztani a szuverenitást, amely alatt élni fog. Az egyének legfennebb ahhoz van joga, hogy részt vegyen a döntéshozásban – és hogy kilépjen a csoportból, ha nem elégedett a végeredménnyel. Körülbelül ugyanez az ellenvetés érvényes arra a gondolatra is, mely szerint az egyéneknek joguk van ahhoz, hogy a hozzájuk hasonlókkal együtt kormányozzák őket. Ezzel szemben erős érvek szólnak amellett, hogy az önrendelkezés egy csoport, egy testület joga. Az érvelés a jog kinyilvánításakor választott szavakon, a logikán és a gyakorlat vizsgálatán alapszik.

A választott szavak néha homályosak, mint amikor Jefferson „egy nép” jogáról beszél – főleg, mivel az „egy nép”-hez kapcsolt névmás az „ők”. Máskor viszont nem hagynak kétségeket. Így például 1975-ben az Általános Közgyűlés elfogadta a határozatot, amely lépések megtételére utasított annak érdekében, hogy „a palesztin nép gyakorolhassa elidegeníthetetlen nemzeti jogait [...]”.³⁹ Ez épp egy csoportos követelés megfogalmazása.

A logika még erősebben alátámasztja e nézőpontot. Amikor egy egyéni jogról van szó, mint például a szabad véleménynyilvánítás jogáról, a jogsértés egy lehetőség, és megelőző vagy óvó intézkedések hozhatók; ha pedig a jogsértés bekövetkezett, törekedni lehet az orvoslásra. Ha az önrendelkezés egyéni jog lenne, hasonló kijelentéseket tehetnénk. Valójában azonban nem jelenthetünk ki hasonlókat. Soha nem merül fel, hogy amikor egy nép önrendelkezési jogát gyakorolja, ennek eredménye egyéni jogokat sérthet. Nem történik jogsértés még azok esetében sem, akik ellenzik a végeredményt. Ők megőrzik a jogot, hogy elhagyják a csoportot, de nincs joguk a csoport döntéseivel szembeni védelemre, sem pedig orvoslásra. Az egyetlen egyéni jog, amely sérülhet, a döntésben való részvétel joga. A mondottakból az következik, hogy a jog élvezője a testület, s a legtöbb, amit egy egyén követelhet, az a részvétel joga a testületi döntésben.

Az, hogy az önrendelkezés egy testület joga, abból is látszik, ahogyan érvényesítették. Az első világháború után egyszerűen elfogadták, hogy az Orosz és az Osztrák-Magyar Birodalom bizonyos tagjai független államalapításra jogosult nemzetek. Az egyes szavazókat Finnországban, Lengyelországban, Csehszlovákiában stb. nem kérték meg arra, hogy válasszanak. A győztes hatalmak egyszerűen megegyeztek az általuk elismert entitások vezetőivel, és intézkedtek a függetlenség érdekében. Még ha sor került volna is népszavazásokra, megadva a lehetőséget, hogy az egyének részt vehessenek a döntésben, ezek nemzeti egységeken belül történtek volna, és a többségi szavazat feltehetőleg eldöntötte volna az egész egység sorsát, tekintet nélkül a kisebbség óhajaira. Azon a kevés határterületen, ahol népszavazást tartottak, az egyének nem is annyira saját jogon szavaztak, mint inkább azért, hogy segítsenek az egymással határos nemzetállamok

³⁹ A/Res/3375, XXX. (13 November 1975).

egymással ütköző követeléseinek rendezésében. A második világháború után az önrendelkezési jog érvényesítése továbbra is csoport-alapon történt. Az ENSZ-ben uralkodó nézet szerint a „nép” egy politikailag függő terület népessége mint egész. Az esetek többségében a hatalom, amely az önrendelkezést jóváhagyta és a függetlenséget biztosította, megegyezett egy bármilyen központi hatósággal, amelyet az illető függő területen elismert, bár néhány esetben speciális választásokat vagy népszavazásokat tartottak. Bármilyen is legyen az eljárás, az önrendelkezés alanya mindig egy egységnek tekintett csoport.

Miféle jogról is van szó akkor, amikor egy csoport önrendelkezési jogáról beszélünk? A kérdés fontos, főként Barker ama nézetének fényében, mely szerint a morális jogokat nem kellene csoportoknak tulajdonítanunk. E szemléletet tekintve talán nem meglepő, hogy Barker nem elemezte az önrendelkezésre vonatkozó jog fogalmát. Bár az önmeghatározás törvényes jog lehetne (a Szovjetunióban alkotmányos jog), kinyilvánításai ritkán ruházzák fel ezzel a minőséggel. Amikor Jefferson kihirdette „egy nép” jogát, olyan jognak írta le, „amelyre a természet és a természet Istenének törvényei feljogosítják őket”. A jog tehát, amelyre gondolt, természetes vagy szent vagy morális jogként jellemezhető. Hasonlóképpen, amikor az Általános Közgyűlés elfogad egy határozatot „a palesztin nép”-ről és „elidegeníthetetlen jogai”-ról, az nem törvényes jogokról szól; ez inkább annak kijelentése, hogy „a palesztin népnek” morális követelései vannak. Amikor valamely állam jóváhagyja az Egyezmények egyikét, mondván, hogy „minden népnek joga van az önrendelkezéshez”, akkor sem ruházza fel őket egy törvényes joggal. Inkább elkötelezi magát ama álláspont mellett, hogy a népeknek megvan a szóban forgó morális joguk.

Ha elfogadjuk, hogy az önrendelkezés egy csoport – egy kollektív entitás, egy egység, egy testület – joga, mi az alapja? Több válasz is lehetséges. Azok, akik úgy hiszik, hogy az egyén jogai természetes vagy Isten-adta jogok, kiterjeszhetik hitüket a csoportok jogaira is; azt mondhatják, hogy a jog egyszerre jön létre magával a csoporttal. Azok pedig, akik úgy hiszik, hogy az egyének morális követelései egyszerűen annak kritikai megítélésén nyugszanak, hogy mi az, aminek lennie kellene, nyugodtan mondhatják ugyanazt a csoportok jogairól. Mindkét válasz összefér a korábban adott harmadik lehetséges válasszal: a szükségletek létezése implikálja a kielégítésük érdekében való cselekvés jogát (bizonyos határok között), avagy a jó valamely felfogásának megvan a megfelelő implikációja.

A kormányzottak jóváhagyása: származhat-e csoportoktól?

Fennebb említettük a nézetet, mely szerint a kormány a kormányzottak jóváhagyásából származtatja jogos hatalmát, azzal a kapcsolódó hallgatólagos előfeltevéssel együtt, hogy „a kormányzottak” egyének. A kérdés most az, hogy ez a hallgatólagos előfeltevés igazolható-e.

Az előfeltevés érthető, ha az állam népessége homogén, azonos kultúrájú. De ha a népesség különböző közösségekre oszlik, amelyek mindannyian

ápolják és meg akarják őrizni saját megkülönböztető identitásukat, miért kelene elfogadnunk, hogy a döntő jóváhagyás egyénektől származik? Egész közösségek mint kollektív egységek nem adhatnak és nem tagadhatnak meg jóváhagyást?

A kérdés a nemzetek vagy népek önrendelkezési jogának külön tárgyalását igényli. Bár e jog gyakorlásának megszokott végeredménye a függetlenség (szuverén államiság), ez nem az egyetlen lehetőség. Puerto Rico a köztársaság státusát választotta, ami jelentős mértékű autonómiát biztosított számára, miközben megmaradt az Egyesült Államok zászlaja alatt. Ugyanezt a státust fontolgatják a Északi Mariana-szigetek népe számára is. A Cook-szigetek népe hasonló státusra tett szert Új-Zélanddal szemben; a Mayotte-szigetek népe pedig arra szavazott, hogy Franciaország része maradjon, mintsem hogy független államot alkosson a többi Comoros-szigettel együtt. Minden kisebbség, amely a különleges státus bármilyen fajtájával rendelkezik, elvileg az önrendelkezés gyakorlása által tehetett rá szert. Továbbá mi sem akadályozza, hogy az önrendelkezés gyakorlása olyan döntéshez vezessen, amely elveti a különleges státus követelését, és a valamely másik közösségbe való beolvadást vagy egy másik közösséggel való egyesülést fogadja el. Bármi is legyen a végeredmény, mint arra már rámutattunk, a döntés egy közösségé. Még ha az önrendelkezést gyakorló entitás valamilyen okból szét is hasad, mivel különböző részei különböző jövőket választanak maguknak, a döntés kollektív; az eredmény az illető részek hozzájárulása. És ha a csoport vagy a csoport egy része úgy dönt, hogy egy létező államban marad, miért ne mondhatnánk azt, hogy a kormányzottak jóváhagyása egy közösség jóváhagyása? Az egyének szintén adhatják jóváhagyásukat, még ha csak azáltal is, hogy alávetik magukat a döntésnek, de ez nem mond ellent a csoport különálló döntésének. Ha pedig, az önrendelkezéssel kapcsolatban, a csoport mint egység jóváhagyása meggondolt tervezés eredménye, miért ne lehetne más csoportok jóváhagyása kevésbé formális? Az egyének természetesen felléphetnek a csoport-adta jóváhagyás ellen, és el is hagyhatják a csoportot, de a csoport döntése érvényes marad.

A kivételek kérdése

A kezdetben kijelentettek fényében – hogy a modern liberális politikai gondolkodók úgy közelítik meg az egyén és állam közötti kapcsolatot, mintha a köztes csoportok nem számítanának – vegyük tudomásul, hogy a társadalmi osztályok és érdekcsoportok általánosan elismertek. Ez a tény mindazonáltal nem olyan lényeges, mivel a társadalmi osztályok és érdekcsoportok tekintélyének kevés köze van ahhoz az elismeréshez, ami az etnikai közösségeket illeti meg. Kétségtelen, hogy a társadalmi osztályok Európában (mint „rendek”) valaha politikai célokból megkülönböztetett bánásmódban részesültek, néhány országban pedig valamely társadalmi osztály egyszersmind etnikai közösség is. Sőt, valamely etnikai közösség lehet érdekcsoport is. A liberális politikai gondolkodók azonban, miközben az észak-atlanti világ néhány szemelvényes aspektusát nyilvánvalóan az egész világra jellemzőnek tekintik, hajlanak figyelmen

kívül hagyni az e tények által felvetett lehetőségeket. Feltételezve, hogy az államon belüli társadalmi és politikai berendezkedések az egyénekre vonatkoznak, a társadalmi osztályokat és az érdekcsoportokat úgy tekintik, mint egyének csoportosulásait, amelyek más, hasonló csoportosulásokkal küzdenek. Biztosra veszik, hogy a különféle csoportosulások a társadalom és az államközösség szerves részét képezik, és azok is maradnak. Nem úgy tűnik, mintha elgondolkodnának azoknak a csoportosulásoknak a kivételes helyzetén, amelyek kulturális csoportokat alkotnak, és amelyek testületileg igényt támasztanak a megkülönböztetett politikai státusra és jogokra. Ezért aztán az, ahogyan a társadalmi osztályokat és érdekcsoportokat szemlélik, nem áll összhangban azzal, ahogyan a testületeknek tekintett államokat, illetve a nemzeteket vagy a „népeket” kezelik. Ha abból indulunk ki, hogy az államok testületekként léteznek, és a gondolatmenetet a nemzetek vagy „népek” követeléseinek számbavételével folytatjuk, a logikai folytonosság megtörik, ha a következő lépés a szokásos módon felfogott társadalmi osztályokhoz és érdekcsoportokhoz vezet. A logikai folytonosság megköveteli, hogy a következő lépés a nemzeti közösségek tekintetbe vétele legyen.

Ismernek-e kivételeket a „pluralistákként” ismert teoretikusok az általánosítás alól, s tudják-e, hogy az állam, a nemzet vagy a „nép”, illetve az egyén tekintetbe vétele közötti logikai ugrás igazolhatatlan?

Az angol pluralisták (például Figgis, Laski, Cole és Maitland) és az őket befolyásoló német pluralista, Gierke nézeteinek jegyében a válasz mindkét utat követheti. Természetesen mindegyikük megad valamilyen keretet, bármily homályosan is, amibe az etnikai közösségek jogai és speciális státusa talán beilleszthető. Ez különösen igaz Figgisre, aki főleg az egyházat tárgyalja, és akinek szemléletében az állam *communitas communitatum*. Alkalmi jelleggel Laski is méltatta a kérdést, bizonyos fokú autonómiát javasolva az Egyesült Királyságot alkotó országok részére, valamint a flamandok és a vallonok részére Belgiumban. Nyilvánvaló azonban, hogy Laski és a többi angol pluralista – Figgis kivételével – elsősorban, ha nem kizárólagosan, olyan osztályokra és érdekcsoportokra gondol, amelyek egyéni értékeket követnek, és nem számol olyan etnikai vagy kulturális csoportokkal, amelyek valamilyen fajta kollektív autonómiára törekszenek a tágabb társadalom keretében, vagy amelyek önálló státussal és jogokkal rendelkező entitásokként kívánnak részt venni a tágabb társadalom életében. Pluralizmusuk a gazdasági társaságok és érdekek pluralizmusa volt.

A fő lépéseket az állam és a nemzet elismerésén túl más, hasonló csoportok státusának és jogainak elismerése irányába a politikaelmélet fő áramán kívüli tudósok tették meg – olyanok, akiknek beállítottsága túlnyomó részben empirikus. Furnivall nevéhez fűződik a „plurális társadalom” terminus bevezetése, más tudósokat pedig, akikre befolyással volt (nevezetesen M. G. Smith, Leo Kuper és Leo A. Depres), nyilvánvalóan foglalkoztatott az etnikai csoportok státusa és szerepe (sőt, státusza és jogai). Az összehasonlító politikatudomány terén hasonló érdeklődésű Arend Lijphart („konszociációs demokrácia”), Val R. Lorwin („szegmentált pluralizmus”), Hans Daalder és mások. A politikaelméleti indíttatású Kenneth D. McRae ugyanide tartozik. Egyre növekszik az olyan szak-

irodalom, amely nem csatlakozik ahhoz a feltevéshez, hogy ha egyszer elismertük az államot és a nemzetet, akkor a fennmaradó kérdések az egyének és az állam viszonyára vonatkoznak.

Mi a különbség?

Mi a különbség? Miért fontos, hogy ama alapelv mellett, mely szerint az egyének jog- és kötelesség-hordozó egységek, hasonló alapelvet fogadjunk el az etnikai közösségekre vonatkozóan? A válasznak számos része van.

1. Hogy mind a közösségeket, mind az egyéneket potenciális jog- és kötelesség-hordozó egységeknek tekintjük-e, annak számíthatnia kell az elméleti vizsgálódásban. Az egyén hagyományos és jelenlegi túlhangsúlyozása annak kudarcához vezet, hogy csoportokról gondolkodjunk akár olyan összefüggésekben is, ahol ezek figyelmen kívül hagyása nyilvánvalóan felróható, vagy egyenesen a csoportok durva figyelmen kívül hagyását eredményezi. Az uralkodó normák szerint nagyon is rendben van az államok lakossága és a nemzetek differenciált kezelése, más, különálló identitású közösségeké és csoportoké azonban már nem. Kicsit másképp fogalmazva, az egyénre és az egyenlő bánásmód alapelvére helyezett hangsúly hajlamos annak a nézetnek a támogatására, hogy már az is haladás, ha faji, nemi, nyelvi vagy vallási különbségekről beszélünk, hacsak ez nem az ezeken a jellegzetességeken alapuló diszkrimináció elleni küzdelemre irányul. Egyfajta vakságot hajlik bevezetni a csoportok különbségeivel szemben, illetve annak egyfajta hallgatólagos feltételezését, hogy a társadalmak homogének, vagy hogy a helyesen gondolkodó emberek úgy tekintik őket, mintha azok volnának.

Könnyen rábukkanhatunk e tendenciák példáira. Jelen vannak például John Rawls *Az igazságosság elmélete* című művében. Mint már említettük, Rawls mélyrehatóan tanulmányozza az egyéneket illető igazságosság kérdését. Nem tárgyalja azonban az etnikai közösségek problémáját. Meg sem említi a nyelvi különbségeket. A fajt csak a diszkrimináció egy alapjaként említi meg, a vallást pedig inkább az egyének hitével kapcsolatban, mintsem a vallási közösségekkel összefüggésben. Az önrendelkezést nem valamely csoport azon jogaként tárgyalja, hogy eldöntse, szuverén államot akar-e alkotni vagy sem, hanem valamely állam jogaként a külső beavatkozástól való mentességre. A társadalom, amelyre az ő igazságosság-elmélete vonatkozik, egyénekből álló társadalom; Rawls feltételezi, hogy minden társadalom ilyen, amennyiben egyénekből áll, nem pedig csoportokból.

Hasonló megállapítások érvényesek Hanna Pitkin *The Concept of Representation* című művére. Pitkin láthatólag csak a brit és az amerikai tapasztalatot veszi figyelembe – és annak is csak azokat az aspektusait, amelyek más politikai filozófusoknál és teoretikusoknál is előfordulnak. A képviselő, amelyről beszél, az egyének, a választótestületek, az érdekek és a „nemzet” mint egész képviselője. Persze a „személyek”, akikről beszél, lehetnek mesterségesek vagy testületek, de úgy látszik, ő nem gondol erre a lehetőségre. Nem veszi tudomásul, hogy a képviselő megilleshet faji közösségeket (mint Libanonban), nyelvi

közösségeket (mint a belga kormányban) vagy bármilyen fajta etnikai közösségeket.

Carole Pateman *Participation in Democratic Theory* című műve is ezt a hozzáállást képviseli. Pateman feltételezi, hogy a részvétel kizárólag az egyéneket illeti meg. Könyvét végigolvashatjuk anélkül, hogy rájönnénk, miért osztják el kvóta szerint a képviselőházi helyeket az angolok, a skótok, a walesiek és az írek között, illetve anélkül, hogy egyáltalán megtudnánk, hogy ez így történik.

J. P. Plamenatz *Consent, Freedom, and Political Obligation* című műve megerősíti mindezt. Plamenatz meg sem említi annak lehetőségét, hogy a jóváhagyás egy csoporttól mint kollektív egységtől is származhat, hogy a szabadság (pl. „nemzeti felszabadulás”) lehet egy csoport akarata, vagy valamely csoportra politikai kötelezettség hárulhat.

Az egyén és az állam közötti dichotómiával kombinált individualista előfeltevés mindezen esetekben olyan gyakorlatok figyelmen kívül hagyásához vezet, amelyek ellentmondanak neki. Ez nem azt jelenti, hogy ezeket a gyakorlatokat visszautasítják, hanem egyszerűen nem veszik őket figyelembe. A látókör beszűkül, és azoknak, akik a szóban forgó témát tanulmányozzák, nem juttatják eszükbe azokat a lehetőségeket, amelyeket figyelembe kellene venniük, és nem is készítik fel őket azokra.

2. Ha elvileg mind a közösségeket, mind pedig az egyéneket elfogadnánk jog- és kötelesség-hordozó egységekként, a változás felgyorsulhatna, mivel egy olyan koherens és elméletileg védhető doktrína vagy doktrínakészlet fejlődhetne ki, amely gyakorlati problémákra adna választ. Az egyének bizonyosan szabadságot és egyenlőséget akarnak, ugyanakkor azonban létezik „a közösség kívánalma” is.⁴⁰ Ha csak az egyének jogaira összpontosítunk, az olyan, mintha csak a megosztó és elidegenítő erőkre fókuszálnánk, figyelmen kívül hagyva az elsődleges közösségi érzést és a csoport-lojalitást. Amiatt, hogy figyelmen kívül hagyják a kommunalizmusnak a dolgok menetében betöltött megfelelő szerepét, az elmélet és a doktrína, illetve a gyakorlat gyakran elmegy egymás mellett; az individualizmust elfogadják, míg az anómiát elvetik. Az így formálódó gondolkodás pedig szakaszos lesz – vagy cinikus, vagy naiv.

3. Ha mind az etnikai közösségeket, mind az egyéneket explicit módon elfogadnánk jog- és kötelesség-hordozó egységekként, az feltehetőleg számítana a különböző tevékenységek terén való képviseletükben. Kétségtelen, hogy a gyakorlatban az individualizmust, de még az érdem szerinti bánásmód alapelvét is gyakran módosítják a csoportkövetelések függvényében, mint az affirmatív cselekvési programokban. Az individualizmus mindazonáltal előnyt ad a domináns csoport tagjainak. Kulturális sajátosságaik lehetővé teszik számukra, hogy könnyebben teremtsenek kapcsolatot azokkal, akik befolyással és hatalommal bírnak. A domináns nyelvet beszélik. E sajátosságok által ők tűnnek a leginkább megfelelőknek kinevezéssel vagy választással betölthető hivatalok viselésére, valamint vezető beosztások elfoglalására az élet minden területén.

⁴⁰ Robert A. Nisbet: *The Quest for Community*. Oxford University Press, New York, 1953.

Ezért aztán hajlamosak aránytalan képviselőket nyerni a különféle elitekben. A kisebbségek azon tagjai, akik bekerülnek valamilyen elitbe, vagy képviselik saját kulturális csoportjukat, vagy nem; úgy tűnik, befogadják őket, talán azért, mert többé vagy kevésbé elhagyták a kultúrát, amelyből származnak.

4. Ha mind az etnikai közösségeket, mind az egyéneket elfogadnánk jog- és kötelesség-hordozó egységekként, az a nem domináns közösségek sorsa és tagjaik pszichológiai egészsége szempontjából igencsak számítana. A személyes érdem szokásos túlhangsúlyozásával társult individualizmus destruktív a nem többségi vagy nem domináns kultúrákkal szemben. Az iskolák – minden szinten – feltehetőleg leginkább a domináns kultúrát karolják fel, az összes többit aláaknázva. Az elitek kiválasztásának procedúrái és szabványai, mint azt már említettük, leginkább a domináns kultúrához tartozó vagy ahhoz tartozni vágyó személyeknek kedveznek. A kisebbségi kultúrához tartozó kisebbségi személy valószínűleg másodosztályúnak és másodrangúnak, kultúrája pedig értéktelennek számít. Az egész hozzáállás támadást jelent a csoport létezése és tagjainak önbecsülése ellen. Elnyomást, és lehet, hogy kifejezetten kizsákmányolást is jelent.

5. Megkönnyítené az affirmatív cselekvést, ha az etnikai közösségeket elfogadnánk jog- és kötelesség-hordozó egységekként. Végeredményben a diszkrimináció, amelyet az affirmatív cselekvés jóvátész, bizonyos közösségekhez való tartozásuk miatt irányult az egyének ellen, rajtuk keresztül pedig a közösség mint olyan ellen. A diszkrimináció bizonyos értelemben személytelen volt; nem arról volt ugyanis szó, hogy egy bizonyos személytől kellett volna megvonni bizonyos lehetőségeket, ezáltal kizárva vagy visszatartva őt; inkább arról, hogy az egész közösséget kellett helyben tartani. Ennek megfelelője az, hogy az egész közösségre vonatkozóan kell kompenzáló intézkedéseket foganatosítani, illetve hagyni kell, hogy annak egyes tagjai élvezhessék ezeket, még akkor is, ha személy szerint nem szenvedtek el diszkriminációt. Az efféle intézkedéseket mindenesetre nehéz megindokolni, ha egyszerűen csak az egyénre és az államra összpontosítunk. Nehéz az indoklás, főleg akkor, ha az affirmatív cselekvés magában foglalja az egyesekkel szembeni kedvezményes bánásmódot, ezáltal pedig mások előítéletes kezelését. Ezt példázza a DeFunis eset – egy fehér esete, aki azt állította, hogy megtagadták tőle az egyenlő védelmet, amikor nem vették fel a Washingtoni Egyetem Jogi Karára, miközben nála láthatólag kevésbé felkészült feketéket viszont felvettek. Az eset a törvényszék elé került, de soha nem került megoldásra, mivel elévült, mire a Legfelsőbb Bíróság kész lett volna lépni az ügyben. A problémát sokkal könnyebben lehetne kezelni – gyakorlatilag fel sem merülne mint probléma –, ha elfogadott lenne, hogy mind a közösségek, mind az egyének jogosultak bizonyos jogállásra és jogokra.

6. Mint már jeleztük, a közösségek jog- és kötelesség-hordozó egységekként való elfogadása kielégítőbb doktrinális alapot szolgáltatna néhány jelenlegi gyakorlat számára; felvetné továbbá más, hasonló gyakorlatokban történő alkalmazásuk kérdését is. Például, mint fennebb említettük, az amerikai törvényszékek bizonyos csoportokat „felismerhető”-ként kezelnek; ama alapelv értelmében, mely szerint az állam nem élhet diszkriminációval egyénekekkel szemben, a törvényszékek intézkedéseket rendelnek el az ilyen csoportok tag-

jainak javára, akár elszenvedtek diszkriminációt, akár nem. A valamely felismerhető csoporttal szembeni kiigazító méltányosság továbbá csorbíthatja egy nem felismerhető csoport érdekeit, sőt, jogait is. Egy haszid zsidó közösség New York Williamsburg körzetéből például ellentétbe kerülhet a feketékkel.⁴¹ Így az individualizmus kizárólagos hangsúlyozása olyan paradoxonokhoz vezet, amelyeket meg kell oldani.

Soul City újabb paradoxont szállít. Észak-Karolinában fejlődik ki fekete vezetőség alatt, olyan alapon, hogy főként feketék lakják. De a diszkriminációellenes individualizmus lehetetlené teszi, hogy ezt egyértelműen vagy hivatalosan kijelentsék. A projekt érdemeit aligha tárgyalhatjuk a rá vonatkozó alapelv terminusaiban – miszerint az ilyen közösségek (ebben az esetben a fekete közösség) elismerést érdemelnek, és jogaik lehetnek.

Újabb paradoxon merül fel a wisconsini régi rendű ámisok esetében.⁴² A probléma az volt, hogy vajon joga van-e a vallási közösségnek a fennmaradáshoz, ha ez összeütközésbe kerül a gyermekek az oktatáshoz való jogával. Az ámisok beleegyeztek abba, hogy gyermekeiket a nyolcadik osztályig állami iskolákba járassák, de féltek attól, hogy ha érvényesítenék rajtuk azt a törvényt, mely szerint a gyermeknek tizenhatodik életévéig iskolába kell járnia, az veszélyeztetné közösségük fennmaradását. A Legfelsőbb Bíróság ebben az esetben, meglehetősen érdekes módon, elsőbbséget adott a vallási közösség jogának. De a bíróság a vallásszabadságot garantáló első módosítás értelmében cselekedett, érintetlenül hagyva azt az előfeltevést, mely szerint nem vallásos közösségek nem rendelkeznek hasonló joggal.

7. Egy doktrína, amely mind az egyéneket, mind a közösségeket elfogadja jog- és kötelesség-hordozó egységekként, alkalmas az egyetemes alkalmazásra, míg az egyénekre összpontosító doktrína nem. Még ha az olvasztótégely homogenitást eredményezhetett is az Egyesült Államokban, lehetetlen, hogy ez a világ legtöbb országában bekövetkezzen. Valójában még az Egyesült Államokra sem érvényes. Bizonyos mértékben a világ minden országa heterogén. A tendencia, hogy az államokra úgy gondoljunk, mintha nemzetállamok volnának, igen félrevezető, mivel alig van olyan állam, amelyre ez a jelző ráillene.⁴³ Jóformán minden állam többnyelvű, abban az értelemben, hogy több nyelvet, fajt, vallást vagy nemzetet foglal magában. Ha a világon fellelhető minden kulturális csoportot államalkotásra jogosult „nemzetnek” tekintenénk, az gyakorlatilag az összes létező állam szétbomlását és több ezer miniállam létrejöttét jelentené. Azért szükséges egy olyan elmélet, amely a világ heterogén természetére válaszol, hogy helyet biztosítson az egyén és az állam közötti csoportok számára (vagyis hogy megengedje a státus és bizonyos jogok számukra

⁴¹ United Jewish Org. of Williamsburg, Inc. v. Wilson. 377 F. Supp. 1164 (1974); 500 F. 2d 434 (1974).

⁴² Wisconsin v. Yoder. 406 U. S. 205 (1972).

⁴³ Walker Connor: Ethnic Nationalism as a Political Force. *World Affairs*, Vol. 133. (September 1970), 91–98; Connor: Nation-Building or Nation-Destroying? *World Politics*, XXIV. (April 1972), 320; Connor: The Politics of Ethnonationalism. *Journal of International Affairs*, XXVII., No. 1. (1973), 12.

történi biztosítását). Azután szabadon lehetne dönteni, figyelembe véve a két alapelv relatív hangsúlyosságát. Bizonyos esetekben az egyéni jogokra kerül a hangsúly, tehát az egyenlő bánásmódra az etnikai különbségektől függetlenül. Más esetekben a hangsúly az etnikai csoportok jogaira kerül, tehát a tagok és a nem tagok differenciált kezelésére. Ebből az következik, hogy az államot nem valamiféle monolitikus egységként kell elképzelni, hanem olyan képviselőként, melynek az a dolga, hogy elismerje a csoportokat, megállapítsa, milyen törvényes státussal és jogokkal rendelkezhetnek, felülvizsgálja és koordinálja egymással való viszonyaikat, és hogy maga is ellásson olyan funkciókat, amelyek tekintetében mindannyiuknak közös az érdekeik.

8. Ha mind a közösségeket, mind az egyéneket elfogadnánk jog- és kötelesség-hordozó egységekként, az következményekkel járna mind az igazságságra, mind a békére nézve.

Az etnikai közösségek státusának és jogainak közbeeső szinten történő biztosítása kibővítené az igazságosságot azáltal, hogy megadná a kisebbségeknek azt, ami jár nekik, és csökkentené a diszkriminációt és az elnyomást, amelytől általában szenvednek. Ugyanakkor ezt a következményt nem lehet csak úgy egyszerűen elfogadni. Végül is a közösségek státusának és jogainak fogalma nem egyszerűen a *kisebbségi* közösségek státusát és jogait jelenti. A domináns vagy többségi közösségeknek szükségszerű módon szintén státussal és jogokkal kell bírniuk, és arra is lehetőségük kell hogy legyen, hogy a döntéseket befolyásolják. Túl sok lenne azt várni, hogy szabályszerűen nagylelkűek és jóakarúak lesznek. A probléma az volna, hogy rávegyük őket, hogy igazságosak legyenek. Bizonyos értelemben a domináns közösségek manapság általában különleges előjogokat vindikálnak maguknak az individualizmus és az érdem szerinti bánásmód alapvének oltalma alatt, az erre való kísértést pedig vagy csökkenthetné a közösségi jogok mint olyanok explicit elismerése, vagy nem. Azon Dél-Afrikában élő fehérek száma, akik osztják a különböző etnikai közösségek jogainak eszméjét, csökkenőben van. Legalábbis lehet érvelni amellet, hogy, még ha az igazságosság elvileg meg is követeli a közösségek jogait, a gyakorlatban esetleg mégis jobb stratégia lenne a kisebbségi közösségek számára, ha elhagynák követeléseiket, és inkább a diszkrimináció-mentesség alapelveire koncentrálnának. De ez csak rövidtávú stratégia lehetne, és csak bizonyos országok részére; mint már említettük, nem teremthetne egyetemesen alkalmazható alapot az emberiség szerveződése számára.

Szintén elvileg, a státus és a jogok köztes módon történő biztosítása a közösségek számára a békét kellene hogy szolgálja – feltételezve, hogy az igazságosság a béke egyik feltétele. Am irreális lenne az igazságosság diadalát várni még akkor is, ha igazságos szabályokat fogadunk el. Harcra valószínűleg szükség lesz. Az igazságosság reménye ténylegesen vezethet erőszakhoz, mivel néhányan biztosabb és gyorsabb változásokat követelnek, míg mások megtagadják azokat. Hosszú távon mégis valószínűbb, hogy a vázolt megoldás a béke és az igazságosság érdekeit szolgálná.

Két figyelmeztetés

Két figyelmeztetés következik. Nem szeretnénk az egyéni emberi jogok eszméjét kritizálni. Értékesek. Védelmüknek pedig még éberebbnek kellene lennie ott, ahol a csoportok státust és jogokat élveznek, mivel mind a csoportok, mind az állam megsérthetik őket. A lényeg itt nem az, hogy az egyénnel való egyenlő bánásmód problémáját hanyagolni kellene, hanem az, hogy az egyenlő bánásmód szabályát az ellentétes oldal fényében kell értelmeznünk: annak fényében, hogy az etnikai közösségeknek – ahogyan az államoknak, a nemzeteknek és a „népeknek” is – lehetnek jogos követeléseik. Az ésszerű csoportosítást aszerint ítélik annak, hogy összefér az egyenlő bánásmód elvével, márpedig bizonyos célokra ésszerűnek kellene tekinteni az emberek nyelv, faj vagy vallás szerinti csoportosítását. Megfelelő körülmények között az idevágó követeléseket egymás fényében kellene értelmezni és érvényesíteni. Ezáltal, mint a régi rendű ámisok esetében, a gyermek jogát az oktatáshoz és az állam jogát ahhoz, hogy iskola-látogatást követeljen meg a tizenhatodik életév betöltéséig, a közösség önfenntartási jogának függvényében lehetne tekinteni. Az egyén szólásszabadsághoz való joga pedig egy nyelvi közösség ama jogának függvényében lehetne értelmezhető.

A második figyelmeztetés az, hogy az itt ismertetett álláspont kifejezőmódjában általános, és sok kérdést hagy megoldatlanul. A kritériumokat annak eldöntéséhez, hogy valamely közösséget el kell-e ismerni, és hogy milyen státusa és milyen jogai lehetnek, gyakorlatilag nem vizsgáltuk. Nyilvánvalóan nem azt állítjuk, hogy személyek bármely kombinációja jogosult önmagát csoportnak nevezni, és olyan státust és jogokat szerezni, amilyeneket akar. A jelenleg a világban fellelhető gyakorlatok sokatmondóak arra nézve, hogy mi lenne kívánatos, de sok elemzés és értékelés szükséges az általánosan alkalmazható megítélési szabályok kidolgozásához.

Konklúzió

A logika és az egyetemes igazságosság hosszú távú követelményei igénylik a közösségeknek jog- és kötelesség-hordozó egységekként történő elfogadását. Meglehetősen logikátlan azt állítani, hogy csak az állam, a nemzetek és a „népek” jogosultak arra, hogy entitásokként kezeljék őket, a kisebb csoportok nem. Logikátlan az állam, a nemzet, vagy a „nép” fogalmától egyenesen az egyénhez ugrani, és azt mondani, hogy az etnikai közösségek, amelyek közöttük helyezkednek el, nem méltók a figyelemre. Nemcsak logikátlan, de igazságtalan is. Igazságtalan megadni vagy elfogadni az államok, a nemzetek és a „népek” státusát és jogait, de megtagadni őket a nemzeti közösségektől, amelyek szintén történelmileg jöttek létre. Valamint igazságtalan az egyénnel szemben, ha azok, akik a domináns csoportokhoz tartoznak, élvezhetik az ezzel járó előnyöket és hasznot, míg azoknak, akik nem domináns és kisebbségi csoportokhoz tartoznak, vagy el kell hagyniuk kultúrájukat, vagy el kell fogadniuk a másodrendű státust. Nem elég, ha a politikai gondolkodóknak pusztán az egyént és a társadalmat szemlélik, vagy az emberek és az állam közötti kapcsolatot. Itt az ideje, hogy észrevegyék az emberiséget a maga sokszínűségében.